

Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο

Η αλλαγή

Δημήτριος Κωνσταντίος

Διευθυντής του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου

Όπως όλοι γνωρίζετε, τα μουσεία είναι δημιουργίες της νεότερης εποχής. Οι παλαιότεροι χώροι που είχαν την ονομασία «Μουσείον» ήταν είτε χώροι ανάπτυξης της λατρείας των Μουσών (ελληνιστική αρχαιότητα) είτε κτίσματα συγκέντρωσης πολύτιμων αντικειμένων της αρχαιότητας (Αναγέννηση).

Ο ρομαντισμός αλλά και η εθνική ολοκλήρωση πολλών ευρωπαϊκών χωρών συντελεί στην επανανακάλυψη του Μεσαίωνα. Στα ίδια πλαίσια επαναανακαλύπτεται και το Βυζάντιο από τους λόγιους και τη νέα αστική ελληνική τάξη μετά την εθνική επανάσταση του 1821 ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Οι ιστορικοί προσεγγίζουν τώρα πια με διαφορετική οπτική την περίοδο από τον 4ο αιώνα μέχρι το 1453, που σήμερα αποκαλούμε Βυζάντιο, εποχή ακμής του ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους, το οποίο με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη, με γλώσσα ελληνική, με ελληνικές και ρωμαϊκές παραδόσεις και θρησκεία τη χριστιανική Ορθοδοξία, ήταν για 1000 χρόνια μία από τις ισχυρότερες μεσαιωνικές αυτοκρατορίες της Ευρώπης.

Το Βυζάντιο γεφύρωσε την τριμερή εθνική ελληνική ιστορία (Αρχαιότητα-Βυζάντιο-Νεότερη εποχή), και αποτέλεσε ισχυρό ιδεολογικό βάθρο του ελληνικού κράτους. Ούτως ή άλλως, η ιστορική αυτή περίοδος είναι σημαντική για ένα μεγάλο μέρος του σύγχρονου κόσμου, από την Ελλάδα ως την Αίγυπτο και την Παλαιστίνη, τη Ρωσία και τα Βαλκάνια καθώς και όλη την Ευρώπη.

Πάνω σ' αυτόν τον ιστορικό καμβά στηρίχθηκαν οι αναζητήσεις του τέλους του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού, για την ίδρυση ενός βυζαντινού Μουσείου. Ιδρύθηκε τελικά το 1914 ως Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, όνομα που απηχεί τους ιδεολογικούς συμβιβασμούς της εποχής. Μέχρι το 1930 δεν έχει μόνιμη στέγη και φιλοξενείται στην Ακαδημία Αθηνών. Ο διευθυντής του όμως, καθ. Γεώργιος Σωτηρίου επιτυγχάνει να του πα-

ραχωρηθεί από το στρατό το κτιριακό συγκρότημα που έκτισε ένας διάσημος Έλληνας αρχιτέκτονας, ο Σταμάτης Κλεάνθης, για τη Sophie de Marbois, Δούκισσα της Πλακεντίας στο κέντρο των Αθηνών το 1840-8. Πρόκειται για τη Villa Ilissia. Αποτελείται από ένα κεντρικό μαρμαρίνο δώροφο κτίριο με αυστηρές αναλογίες, περιβαλλόμενο από δύο πτέρυγες και μία κεντρική θολωτή είσοδο, πλαισιούμενη από δύο όμορα κτίρια. Ονομάζεται έτσι επειδή βρίσκεται κοντά στον ποταμό Ιλισσό, που διέσχισε την Αθήνα.

Τα εγκαίνια του Μουσείου γίνονται το 1930, με αφορμή το Γ' Βυζαντινολογικό Συνέδριο.

Η μουσειολογική αντίληψη του Γ. Σωτηρίου ήταν πρωτοποριακή για την εποχή του. Στο ισόγειο του κεντρικού κτιρίου διαμορφώνει τρεις τύπους ναών (παλαιοχριστιανική βασιλική, βυζαντινό τρουλλαίο ναό και μεταβυζαντινό παρεκκλήσι, έτσι ώστε να είναι κατανοητή στους επισκέπτες η αρχιτεκτονική της κάθε εποχής και ο εσωτερικός διάκοσμος. Χρησιμοποιεί στην έκθεση όχι μόνο αυθεντικά αντικείμενα, αλλά και γύψινα εκμαγεία. Στον όροφο και στις πτέρυγες εκθέτει εικόνες, τοιχογραφίες, ψηφιδωτά, μικροτεχνία, χειρόγραφα, χρονολογικά και κατά ρυθμούς.

Ο διδακτισμός κυριαρχεί, όμως η όλη παρέμβαση αντέ-

1. Είσοδος στο Μουσείο. Στο βάθος, κύρια όψη του Μεγάλου Δουκίσσης Πλακεντίας.

χει στο χρόνο αφού στα βασικά της σημεία παρέμεινε αναλλοίωτη μέχρι το 2000 περίπου, παρά τις σημειωτικές παρεμβάσεις που κάνουν οι μετέπειτα Διευθυντές, όπως ο Μ. Χατζηδάκης και ο Π. Λαζαρίδης. Σιγά-σιγά το μουσείο «ιεροποιείται» και μένει έξω από τη ζωή της πόλης. Είναι σημαντικός χώρος μελέτης του βυζαντινού και μεταβυζαντινού πολιτισμού αλλά αδιάφορος στους πολίτες. Η επισκεψιμότητά του ήταν μικρή και βρισκόταν σε ασυμφωνία με τον σύγχρονο ρόλο του μουσείου και τις απαιτήσεις της κοινωνίας.

Από το 1999 αρχίσαμε να σχεδιάζουμε έναν ολοκληρωτικό αναπροσανατολισμό του Μουσείου. Εάν ο νέος ρόλος του απαιτεί ένα ίδρυμα ουσιαστικά ανοικτό, οικείο και φιλικό στο κοινό, τότε το Μουσείο έπρεπε να θέσει νέους στρατηγικούς στόχους, να σχεδιάσει νέες πολιτικές έτσι ώστε να γίνει περισσότερο ανθρωποκεντρικό και κοινωνικό. Να αλλάξει αντιλήψεις, υποδομές και δομές. Να μεταμορφωθεί και να αλλάξει τη συνολική εικόνα του.

Σχεδιάσαμε λοιπόν ένα Μουσείο χωροταξικά «ανοικτό», με χώρους ενημέρωσης του κοινού, με νέα μόνιμη έκθεση, νέους χώρους περιοδικών εκθέσεων, καφέ-εστιατόριο, πωλητήριο, αμφιθέατρο και κήπους ανοιχτούς στο κοινό.

Τη μεγαλύτερη δυσκολία αντιμετωπίσαμε προσπαθώντας να αλλάξουμε δομές και νοοτροπίες.

Ας δούμε όμως το θέμα πιο αναλυτικά. Το Μουσείο χρειαζόταν επέκταση, επειδή ασφυκτιούσε στα μικρά κτίρια της Villa Ilissia. Ήδη από τη δεκαετία του '80 είχε ανατεθεί μελέτη στον αρχιτέκτονα Μάνο Περάκη. Ο τελευταίος, εκμεταλλευόμενος ευφυώς την υψομετρική διαφορά του χώρου, σχεδίασε και υλοποίησε μία τεράστια ημιυπόγειη επέκταση 13.000 τ.μ., η οποία ολοκληρώθηκε το 1999 και περιελάμβανε

2. Λιθόγλυπτος φεγγίτης, 18ος αι., Τήνος, ΒΧΜ 1475.

νέους εκθεσιακούς χώρους 6.000 τ.μ., αμφιθέατρο, χώρους περιοδικών εκθέσεων κ.ά. Η ολοκλήρωση της επέκτασης ήταν το πρώτο βήμα εκσυγχρονισμού όλων των υποδομών. Βασικό σημείο του όλου συγχρονισμού ήταν η επανέκθεση των συλλογών. Όπως γνωρίζετε, το πώς ένα μουσείο «διαβάζει» το παρελθόν αποτυπώνεται στη μόνιμή του έκθεση.

Αποφύγαμε μια «ενιαία εθνική αφήγηση» και σχεδιάσαμε μια ερμηνευτική θεματική ανάπτυξη όψεων του Βυζαντίου και της Νεότερης Εποχής, μέσα από πέντε μεγάλους άξονες που συγκροτούνται από 30 θεματικές ενότητες. Δύο αρχιτεκτονιστές-μουσειογράφοι, περισσότεροι από 20 αρχαιολόγοι, ιστορικοί τέχνης, μουσειολόγοι, σχεδιαστές κ.ά., συγκρότησαν την Ομάδα Έκθεσης. Χρησιμοποιήθηκαν ειδικοί στα χρώματα, στους φωτισμούς και τα οπτικοακουστικά. Τα σύγχρονα υλικά ήταν πωρόλιθος, ανοξείδωτο σίδηρο, γυαλί και πλέξιγκλας. Χρησιμοποιήσαμε πέντε επίπεδα ανάγνωσης της έκθεσης. Το πρώτο αποτελείται από ένα βασικό κείμενο που

εισάγει στην κάθε ενότητα. Το δεύτερο είναι τα ίδια αυθεντικά αντικείμενα, τα μόνα που μεταφέρουν σήμερα τον «ψίθυρο» του παρελθόντος. Το τρίτο συγκροτείται από κειμενολεζάντες και εποπτικό υλικό, που συμβάλλει ώστε να ενταχθούν τα αντικείμενα στο ιστορικό και πολιτιστικό τους πλαίσιο. Το τέταρτο επίπεδο το συγκροτεί η ηλεκτρονική πληροφορία που δίνεται μέσω οπτικοακουστικών συστημάτων (video, touch screens, pc κ.ά.), ενώ το πέμπτο, τα έντυπα, οι διαλέξεις, οι ξεναγήσεις κ.ά. Θα ήθελα να επισημάνω ότι έχει υλοποιηθεί η μοναδική στην Ελλάδα και από τις λίγες στην Ευρώπη απτική διαδρομή για τυφλούς.

Στο Μουσείο εκτίθενται 2.300 αντικείμενα από τον 3ο αιώνα μ.Χ.

3. Ο προαύλιος χώρος και τα κτίρια διοίκησης του Μουσείου.

4. Ο άγιος Γεώργιος, ζωγράφος Νικόλαος Καντούνης, τέλος 18ου αι., ΒΧΜ 1585.

έως τον 19ο αιώνα, σε 6000 τ.μ. Το κόστος ανήλθε στα 9.000.000€.

Οι αποθήκες είναι η καρδιά του Μουσείου. Η ασφάλεια, οι καλές συνθήκες προληπτικής συντήρησης, έρευνας και μελέτης αποτελούν απαραίτητους όρους σύγχρονης λειτουργίας. Οι πεπερασμένες αποθήκες του Μουσείου έπρεπε να εκσυγχρονισθούν. Σε χώρο 1500 τ.μ. η αρχιτέκτων Αυγή Τζάκου σχεδίασε εξειδικευμένα αποθηκευτικά συστήματα, αποκλειστικά για τα αντικείμενα του Μουσείου. Κινητές ηλεκτρονικές μονάδες, ανοξείδωτες κατασκευές, και ειδικές κλιματολογικές συνθήκες συγκροτούν ασφαλείς αρχαιολογικούς χώρους, ελεγχόμενους ηλεκτρονικά και με ανθρώπινη παρουσία, για εικόνες, τοιχογραφίες, γλυπτά, ξυλόγλυπτα, κεραμικά, χαρτώα, πίνακες, υφάσματα, περγαμηνές, παλαιές φωτογραφίες και αντικείμενα από πολύτιμους και ημιπολύτιμους λίθους. Αποθηκεύτηκαν περίπου 20.000 αντικείμενα και οι κατασκευές κόστισαν 5.000.000€.

Εξαιρετικά σημαντικό ήταν το γεγονός της εκ νέου τεκμηρίωσης και ψηφιοποίησης των αντικειμένων του Μουσείου. Από τη χειρόγραφη καρτέλα και τα διαφορετικά βιβλία εισα-

γωγής που είχαν συσσωρεύσει οι δεκαετίες, δόθηκε ένας ενιαίος και μοναδικός αριθμός για κάθε αντικείμενο, που αποτελεί και την ταυτότητά του. Μία νέα βάση δεδομένων, με σύγχρονη ορολογία βοήθησε αποτελεσματικά τα σχέδια του Μουσείου.

Βασισμένοι σε αυτή την εργασία, με τη συγκρότηση ομάδας συντηρητών και με εξειδικευμένο σχέδιο τυποποίησης ελέγχου, προγραμματισμού και διαχείρισης, μεταφέρθηκαν 20.000 αντικείμενα στις νέες αποθήκες αφού προηγουμένως το Γραφείο Τεκμηρίωσης είχε ολοκληρώσει το νέο ψηφιακό σύστημα διαχείρισης των νέων αποθηκών του Μουσείου. Πρόκειται για εφαρμογή αναπτυγμένη σε visual studio 2003, λειτουργεί σε SQL server και καλύπτει πληροφορίες που σχετίζονται με: α) την ταυτότητα του αντικειμένου, β) την κίνηση του αντικειμένου, γ) την αποθήκευση και, δ) την κατάσταση διατήρησης.

Από όλα τα παραπάνω φαίνεται ο κομβικός ρόλος των συντηρητών στο μουσείο. Από το ένα εργαστήριο συντήρησης των εικόνων σχεδιάσαμε και υλοποιήσαμε το νέο Κέντρο Συντήρησης του Βυζαντινού Μουσείου. Αποτελείται από εννέα εργαστήρια (εικόνες, τοιχογραφίας, γλυπτών, ψηφιδωτών, κεραμικής και μικροτεχνίας, πινάκων, υφάσματος, χαρτιού και παλαιάς φωτογραφίας) και με πρόβλεψη για εργαστήριο φυσικοχημικών αναλύσεων, όπου εργάζονται 35 ειδικευμένοι συντηρητές.

Το νέο καφέ-εστιατόριο, το πωλητήριο, τα κτίρια διοίκησης και ο νέος χώρος για την υποδοχή και την ενημέρωση των επισκεπτών θα λειτουργήσουν το καλοκαίρι του 2009. Λειτουργεί ήδη η αίθουσα εκδηλώσεων και αναμένεται να παραδοθεί στο τέλος του 2009 νέα αίθουσα περιοδικών εκθέσεων 800 τ.μ. στον όροφο του κεντρικού κτιρίου. Το κόστος των κτιριακών επισκευών ανέρχεται στα 4.000.000€.

5. Εφωλωμένο πινάκιο με εγχάρακτη παράσταση ιστοφόρου στην εσωτερική επιφάνεια, 16ος αι., ΒΧΜ 1535.

6. Ο άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, ζωγράφος Άγγελος Ακοτάντος, α΄ μισό 15ου αι., ΒΧΜ 1551.

Εκείνο όμως που αλλάζει την εικόνα του Μουσείου είναι η διαμόρφωση των κήπων έκτασης 25.000 τ.μ. Σχεδιάσαμε και υλοποιήσαμε ένα πολιτιστικό πάρκο στην καρδιά της Αθήνας με ανοικτό μικρό θέατρο 300 θέσεων για ποικίλες πολιτιστικές εκδηλώσεις καθώς και τρεις μουσειακές υπαίθριες δράσεις:

α) Πρώιμη ταφική χριστιανική αρχιτεκτονική ή πως ένα μεγάλο εύρημα γίνεται έκθεμα στο Μουσείο.

β) Το «Δρόμο του μαρμάρου». Μια υπαίθρια γλυπτοθήκη της βυζαντινής μαρμαρογλυπτικής (σχεδιάζεται).

γ) «Την ύδρευση της Αθήνας» μέσα από την ανάδειξη ενός φρέατος της ύστερης αρχαιότητας.

Παράλληλα, προχωρούμε στη φύτευση περισσότερων από 500 δένδρων και 2.500 θάμνων.

Ένα πλέγμα δρομίσκων και καθιστικών, με ειδικούς φωτισμούς για το βράδυ, δημιουργούν μία ελκυστική ατμόσφαιρα για τους επισκέπτες. Το κόστος της διαμόρφωσης του πάρκου, του καφέ-εστιατορίου και του πωλητηρίου ήταν περίπου 3.000.000€. Η εξειδικευμένη στον Βυζαντινό και Μεταβυζαντινό Πολιτισμό και Τέχνη βιβλιοθήκη του Μουσείου κατα-

σκευάστηκε στο ισόγειο του κτιρίου Β Διοίκησης και πρόκειται να ανοίξει για το κοινό στο τέλος του 2009.

Η ουσιαστική όμως αλλαγή που άρχισε να υλοποιείται ήταν στο επίπεδο των νοσοτροπιών και των δομών. Ήδη, η μετασυστημική Αρχαιολογία, η πολιτιστική διαχείριση, η μουσειολογία είχαν διαταράξει τις πάγιες και κατεστημένες ισορροπίες. Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς είχε ήδη διευρυνθεί, και κατά συνέπεια οι στόχοι και οι πολιτικές προσέγγισης των υλικών και άυλων καταλοίπων του παρελθόντος. Ο νέος ρόλος του μουσείου απαιτεί στρατηγικούς στόχους, πολιτική αντίληψη και σχέδιο. Έπρεπε λοιπόν να υλοποιήσουμε σύγχρονες αρχές πολιτιστικού management, με πολιτική εκθέσεων, εκπαιδευτική και επικοινωνιακή πολιτική, πολιτικές προσέλευσης του κοινού κ.ά.

Ιδιαίτερα σημαντικό ήταν το γεγονός ότι οι αρχαιολόγοι, οι ιστορικοί της τέχνης και άλλοι επιστήμονες έπρεπε να μεταλλαχθούν από εξειδικευμένοι επιστήμονες σε καλούς επιμελητές μουσείου. Μια «κουλτούρα μουσείου» που στοχεύει το ευρύ κοινό άρχισε σιγά-σιγά να καλλιεργείται. Προσλήφθηκαν νέοι μουσειολόγοι που γονιμοποίησαν ιδέες και αντιλήψεις. Οι σύγχρονες πρακτικές διαχείρισης των συλλογών, της τεκμηρίωσης, της εκπαίδευσης και της επικοινωνίας άρχισαν να υλοποιούνται.

Σημαντικά ευρωπαϊκά προγράμματα ολο-

7. Κεφαλή αγίου, Μονή Κωνσταμονίου, Άγιον Όρος, ζωγράφος Θεοφάνης, 16ος αι., ΒΧΜ 1744.

8. Το υπαίθριο αμφιθέατρο του Μουσείου.

9. Μακέτα για τα νέα έργα του Μουσείου.

κληρώθηκαν με κέρδος, όχι μόνο χρήματα αλλά και ανταλλαγή εμπειριών και δημιουργία σχέσεων με μεγάλα μουσειακά ιδρύματα του διεθνούς χώρου. Στο τελευταίο συνέβαλαν και οι συμμετοχές σε μεγάλες εκθέσεις στην Ευρώπη και την Αμερική.

Όμως, χωρίς την αλλαγή των δομών του Μουσείου, οι περισσότεροι στόχοι δεν θα είχαν επιτευχθεί. Όπως γνωρίζετε, ένα κρατικό μουσείο είναι δύσκολο να υπερνικήσει τη γραφειοκρατία και τις τυπικές δομές. Για να ξεπεράσουμε αυτά τα προβλήματα δημιουργήσαμε «άτυπα» Γραφεία, σχετικά με τους τομείς στους οποίους θέλαμε να δραστηριοποιηθούμε.

Δημιουργήσαμε το Γραφείο Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων,

επειδή ο ευρωπαϊκός χώρος είναι ένα εξαιρετικό πεδίο συνεργασίας. Υλοποιούμε έτσι δεκάδες ευρωπαϊκά προγράμματα (π.χ. diARTgnosis, Lastor, ACCU, ICON-NETWORK κ.λπ.) σε συνεργασία με πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

Δημιουργήσαμε το Γραφείο Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και υλοποιήσαμε προγράμματα για 60.000 παιδιά, ενήλικες, μετανάστες, άτομα με αναπηρίες, άτομα που προσπαθούν να απεξαρτοποιηθούν από τα ναρκωτικά κ.ά.

Δημιουργήσαμε Γραφείο Εκδόσεων και υλοποιούμε μόνοι μας το εκδοτικό μας πρόγραμμα με καταλόγους, φυλλάδια, πρακτικά συνεδρίων, ηλεκτρονικές εκδόσεις, νέο site κ.ά. ενώ εκδίδουμε πλέον τακτικά το δίγλωσσο (ελληνικά-αγγλικά) μουσειολογικό μας περιοδικό *ILISSIA*.

Δημιουργήσαμε το Γραφείο Τεκμηρίωσης για την τεκμηρίωση κάθε πληροφορίας που παράγεται στο Μουσείο και την ανάπτυξη νέων βάσεων δεδομένων.

Δημιουργήσαμε το Γραφείο Επικοινωνίας για καλύτερη επαφή με τα ΜΜΕ και το κοινό.

Η στροφή μας προς την κοινωνία, απαίτησε την οργάνωση και τη δραστηριοποίηση του Τμήματος Εκθέσεων, με δεκάδες περιοδικές εκθέσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Ημερίδες, συνέδρια, διεθνείς συναντήσεις, μουσικές και γενικότερα πολιτιστικές εκδηλώσεις, δημιουργούν πλέον ένα διαφορετικό κλίμα. Το Μουσείο γίνεται σιγά-σιγά κύτταρο της κοινωνίας.

Όμως δεν ξεχνάμε ποτέ ότι το Μουσείο είναι όπως το ποδήλατο. Μπορεί να ποδηλατείς άλλοτε γρήγορα και άλλοτε πιο αργά. Αν σταματήσεις όμως να ποδηλατείς, θα πέσεις.

Πληροφορίες

Διεύθυνση: Λεωφ. Βασ. Σοφίας 22, 106 75, Αθήνα

Τηλ.: 210 7294926

Δικτυακός τόπος: www.byzantinemuseum.gr

Ωράριο λειτουργίας μουσείου

Καθημερινά 8.30-15.00, εκτός Δευτέρας